

КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ПОРУШЕННЯМИ ПРАВИЛ ОХОРОНИ ПРАЦІ ТА БЕЗПЕКИ ВИРОБНИЦТВА ПІД ЧАС БУДІВНИЦТВА

Запотоцький Андрій Петрович - здобувач наукової лабораторії з проблем досудового розслідування Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

În acest articol, în baza studierii legislației, surselor literare și rezultatelor generalizării practicii de investigație și judicare, sunt luate în considerare caracteristicile criminale ale infracțiunilor legate de încălcarea regulilor de protecție a muncii și de siguranța producției în timpul construcției, fiind caracterizate elementele sale. Rolul important al metodei și modelul tipic este comiterea acestei categorii de infracțiuni.

Cuvinte cheie: încălcarea normelor de protecție a muncii, sfera construcțiilor, siguranța producției, caracteristicile criminalității, metoda de săvârșire a unei infracțiuni, urmări materiale ale încălcării regulilor de protecție a muncii.

В статье на основе изучения законодательства, литературных источников, результатов обобщения следственно-судебной практики рассмотрено криминалистическую характеристику преступлений, связанных с нарушениями правил охраны труда и безопасности производства при строительстве, охарактеризованы ее элементы. Определено важную роль способа и типичной следовой картины совершения данной категории преступлений.

Ключевые слова: нарушение правил охраны труда, сфера строительства, безопасность производства, криминалистическая характеристика, способ совершения преступления, материальные следы нарушений правил охраны труда.

The article is devoted to the forensic description of crimes related to violations of the rules of labor protection and safety of production during construction is considered, and its elements are described. Much attention is given to the study of legislation, literary sources, the results of the generalization of investigative and judicial practice. The important role of the method and the typical trace pattern of the commission of this category of crimes is determined.

Key words: violation of the rules of labor protection, sphere of construction, safety of production, forensic characteristic, method of committing a crime, material traces of violations of the rules of labor protection.

Постановка проблеми. Будівництво є об'єктом підвищеної небезпеки, оскільки роботи проводяться: на висоті; з використанням обладнання, яке становить підвищену небезпеку; в ровах та траншеях, що обумовлює необхідність дотримання правил охорони праці та безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою.

На будівництві частими є нещасні випадки, причиною яких є порушення вимог законодавчих норм та інших нормативно-правових актів про охорону праці, а також порушення правил безпеки, під час виконання робіт з підвищеною небезпекою, що заподіяло шкоду здоров'ю, спричинило загибель людей чи інші тяжкі наслідки.

За повідомленням служби статистики Держпраці України, у лютому 2017 року було зафіксовано 19 смертельних випадків на виробництві, з них 2 – на будівництві. Падіння та обрушення предметів, ґрунту є основними видами подій, що призвели до смертельного травмування [1].

Швидке і повне розслідування таких випадків, встановлення їх причин дозволило б значно покращити невтішну статистику. Проте, на сьогодні діяльність органів відповідних державних органів та органів досудового розслідування по розкриттю та розслідуванню вказаних злочинів не відповідає пред'явленим вимогам: на практиці багато порушень приховуються від реєстрації, не по кожному з них здійснюється відповідна процедура оформлення. Чиниться активна протидія виявленню та оприлюдненню таких порушень, внаслідок чого не по всім з них розпочинається кримінальне провадження, а ті, що розслідуються, не завжди доходять до судового розгляду.

Постає питання покращення діяльності правоохоронних органів щодо розслідування вказаних злочинів. Ефективне розслідування злочинів можливе лише за його належного криміналістичного забезпечення, чому слугують криміналістичні методики розслідування окремих груп і видів злочинів. Проте, саме в галузі криміналістичної методики відзначається основне відставання рівня науково-методичних рекомендацій від нагальних потреб практики [2, с. 176].

Основою для побудови вказаних методик слугує криміналістична характеристика, яка являє собою складну інформаційну модель даних про найбільш типові криміналістично-значущі ознаки і властивості злочинів. Виходячи з цього, структура криміналістичної характеристики, а також кількість і склад її елементів залежать від конкретного виду злочину. Зазначене зумовлює необхідність постійного вдосконалення методики їх розслідування, у т.ч. перегляду та конкретизації структурних елементів криміналістичної характеристики певних складів злочинів.

Стан розробленості наукової проблеми. Питання розслідування злочинів пов'язаних з порушеннями вимог законодавчих норм та ін-

ших нормативно-правових актів про охорону праці, а також порушення правил безпеки, ставало предметом дослідження вітчизняних та закордонних вчених-криміналістів і процесуалістів, зокрема В. М. Апоревича, Ш. К. Вахітова, В. К. Глістіна, М. С. Грінберг, І. Ю. Єрмакова, В. І. Жирютина, С. А. Квелідзе, П. В. Кобзаренко, В. Н. Махова, К. Т. Чернової, М. П. Яблокова та ін.

Проте, слід зазначити, що їх наукові праці були присвячені лише розгляду окремих аспектів зазначеної проблематики. Багато з них були написані доволі давно, і з того часу змінилися політичні, економічні умови, законодавство. Науково-технічний прогрес викликав технічну модернізацію виробничих процесів, що потягло за собою нові технологічні процеси, нове устаткування, і, відповідно, порушення чи недотримання вимог щодо охорони праці та безпеки виробництва.

Серед вітчизняних вчених-криміналістів слід назвати О. В. Таран, яка присвятила свою дисертацію питанням криміналістичного забезпечення розслідування злочинів, пов'язаних з порушеннями вимог законодавства про охорону праці, однак, не торкаючись питань розслідування злочинних порушень правил безпеки у певних галузях економіки, які пов'язані із вищерозглянутою проблематикою і заслуговують на окреме дослідження. Все вищевикладене обумовлюють актуальність обраної теми статті.

Мета дослідження полягає у розгляді криміналістичної характеристики злочинів, пов'язаних з порушеннями правил охорони праці та безпеки виробництва під час будівництва, та її структурних елементів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для криміналістичної характеристики злочинів у сфері будівництва, пов'язаних з порушеннями вимог законодавчих норм та інших нормативно-правових актів про охорону праці, а також порушення правил безпеки, під час виконання робіт з підвищеною небезпекою мають значення: спосіб вчинення злочину; типова слідова картина; типові слідчі ситуації; обстановка вчинення злочину; об'єкт посягання; характеристика особи суб'єкта порушення правил, характеристика особи потерпілого; ха-

рактеристика місця та часу порушення; типові сліди злочину. Розглянемо їх більш докладно.

Статтею 271 КК України охоплюється порушення загальних правил охорони праці, тобто тих, які стосуються всіх галузей та видів виробництва, всіх працівників і забезпечують безпеку осіб, пов'язаних з виробництвом. Потерпілим при вчиненні злочину, передбаченого ст. 271 КК України можуть бути тільки особи, які мають постійний чи тимчасовий зв'язок з певним підприємством, установою, організацією чи з виробничою діяльністю громадянина – суб'єкта підприємницької діяльності (які безпосередньо працюють, прибули у відрядження, на практику, стажування, або діяльність яких пов'язана з цим виробництвом) [3, с. 618-619].

Слід зауважити, що окремі будівельні роботи часто відносять до робіт з підвищеною небезпекою, тому порушення правил безпеки на будівництві часто кваліфікується за ст. 272 КК України.

Спосіб вчинення злочину є головною якісною характеристикою діяльності злочинця, яка найтісніше взаємопов'язана з властивостями інших елементів злочинної події [4, с. 36]. Це система прийомів, дій, операційних комплексів, зумовлених метою і мотивами дій, психічними й фізичними якостями особи, в яких виявляються психофізіологічні й характерологічні особливості людини, її знання, вміння, навички, звички і ставлення до різних проявів дійсності [5, с. 105].

Встановивши спосіб вчинення злочину, можна визначити мету та мотив підозрюваної особи, причинно-наслідковий зв'язок між діями підозрюваної особи й порушенням вимог законодавчих норм та інших нормативно-правових актів про охорону праці, а також порушення правил безпеки, під час виконання робіт з підвищеною небезпекою, тощо. Тому визначення способу вчинення злочину є одним з важливих завдань, які стоять перед слідчим в процесі розслідування.

Злочини у сфері будівництва, пов'язані з порушеннями вимог законодавчих норм та інших нормативно-правових актів про охорону праці, а також порушення правил безпеки, під час виконання робіт з підвищеною небез-

пекою, відносяться до злочинів проти безпеки виробництва [6, с. 182]. Як слушно зауважує Г. С. Крайник, способом вчинення злочинів проти безпеки виробництва слід вважати дії або бездіяльність осіб, відповідальних за безпеку виробництва, які спричинили порушення вимог безпеки, що міститься в правилах безпеки праці і виробництва і стали причиною небезпечних суспільних наслідків [7, с. 20].

В літературі наводяться **типові способи** вчинення злочинів, пов'язаних з порушеннями будівельних норм і правил будівництва, зокрема: ігнорування суб'єктом злочину підготовчого етапу, що передує виконанню тих чи інших робіт чи неякісна до них підготовка; вибір забороненого методу проведення робіт у конкретних технічних умовах місця і часу; відсутність належного контролю за територією, на якій здійснюються ті чи інші роботи, а також відсутність контролю за використанням технічних засобів працівниками-виконавцями робіт.

При цьому зазначається, що способи вчинення злочинів проти виробництва, в тому числі злочинів, пов'язаних з порушеннями будівельних норм і правил будівництва, вельми різноманітні, оскільки на них суттєво впливають численні об'єктивні фактори, зокрема: саме характер робіт, місце їх виконання, стан внутрішнього та зовнішнього контролю за дотриманням правил безпеки та ін. [8, с. 304-307].

На нашу думку, способи вчинення злочинів пов'язаних з порушеннями будівельних норм і правил будівництва, часто залежать від якості організації робіт, які потребують дотримання норм і правил будівництва. Зовнішній контроль за дотриманням правил безпеки є не фактором, який впливає на вчинення злочину, а виступає способом виявлення порушень на будівництві.

За результатами узагальнення матеріалів кримінальних проваджень та думок науковців можна виділити такі основні групи злочинних порушень законодавства про охорону праці та правил безпеки під час виконання будівельних робіт: відсутність контролю за дотриманням правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою під час будівельних робіт (за обмеженням доступу до об'єктів з підвище-

ною небезпекою; за використанням технічних засобів працівниками-виконавцями робіт на цих об'єктах; за дотриманням особистої безпеки та ін.); незадовільна організація робіт і заходів щодо техніки безпеки під час будівництва; допуск до виконання будівельних робіт з підвищеною небезпекою не підготовлених відповідним чином осіб, які не мають відповідної кваліфікації або досвіду; надання вказівок про виконання робіт з порушенням правил безпеки; допущення сторонніх осіб на територію будівельного об'єкта; відсутність належного контролю за територією, на якій здійснюються ті чи інші роботи, результатом якого є проникнення на територію будівництва сторонніх осіб; робота без спецодягу, спецвзуття та інших засобів індивідуального захисту (респіратори, захисні рукавиці та ін.); використання неперевіреного або несправного інструменту, експлуатація обладнання, яке не відповідає вимогам техніки безпеки; зняття чи перевід робітника з однієї ділянки роботи на іншу, в той же час без дотримання правил безпеки, технологічних чи проектних вимог на першій ділянці роботи; початок або припинення виробничих робіт у сфері будівництва, що не відповідає правилам безпеки або неясне з точки зору їх суті; приведення в дію шляхом натиснення, включення пускових кнопок, під час чого в небезпечній зоні дії яких знаходяться люди; зміна встановленого порядку проведення відповідної роботи (зменшення або збільшення часу та ін.); неправильне встановлення обладнання по відношенню до інших механізмів, проїздів, проходів та ін.; зняття захисних засобів з обладнання і робота на ньому без вказаних засобів [8, с. 304-307; 9, с. 11].

Узагальнення судової практики свідчить, що злочини, пов'язані з порушенням будівельних норм і правил будівництва, вчиняються: шляхом дії, тобто умисного недотримання норм законодавства про охорону праці та правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою (наприклад використання технічно несправної техніки), та шляхом бездіяльності, що полягає у невчиненні дій, які особа повинна була вчинити згідно із законодавством (не проведення інструктажу; не проведенні навчання з охорони праці).

В залежності від об'єктів будівництва, на яких може бути вчинено злочин, їх можна поділити на декілька категорій, а саме: злочини, вчинені на будівництві приміщень, будинків, споруд; злочини, вчинені на будівництві автошляхів, мостів, тунелів, транспортних розв'язок; злочини, вчинені на будівництві підпірних стінок, протилавинних та селезахисних споруд.

За типами будівництва, які є об'єктом злочину, їх можна поділити на: злочини, вчинені на новому будівництві; злочини, вчинені під час проведення реконструкції; злочини, вчинені під час проведення реставрації; злочини, вчинені під час проведення капітального ремонту; злочини, вчинені під час проведення технічного переоснащення об'єктів будівництва.

Щодо особи винного, то ним може бути: керівник підприємства, установи, організації; бригадир; майстер; особа, яка пройшла спеціалізоване навчання, та була відповідальною за забезпечення безпеки на будівництві; особа, зобов'язана виконувати вимоги нормативно-правових актів з питань охорони праці; майстер виробничої ділянки; інженер, сторонні особи у разі, якщо до їхнього відомо в установленому законом порядку було доведено правила безпеки на відповідних об'єктах та ін.

Щодо особи потерпілого від вчинення зазначених злочинів у сфері будівництва, то ним можуть бути: особи, які постійно перебувають на об'єкті будівництва; які періодично перебувають на об'єкті; особи, які перебувають поза межами будівництва.

Наявність потерпілого та предмета злочину при розслідуванні порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою є факультативною ознакою, оскільки згідно з кримінальним законом правозастосування не у всіх випадках має їх встановлювати при вирішенні питання стосовно складу злочину [8, с. 35].

Проте, у випадку розслідування злочинів у сфері будівництва, пов'язаних з порушеннями вимог законодавчих норм та інших нормативно-правових актів про охорону праці, а також порушення правил безпеки, під час виконання робіт з підвищеною небезпекою, потерпілий є

обов'язковою ознакою вчиненого злочину. У більшості випадків потерпілими від злочину є чоловіки (88,6%). На нашу думку, це обумовлено тим, що на будівництві працевлаштовуються здебільшого чоловіки. Жінки зазвичай виконують адміністративні функції, не пов'язані з підвищеною небезпекою.

За результатами вивчення матеріалів кримінальних проваджень встановлено, що потерпілими від злочинів цієї категорії є здебільшого громадяни України (94,6 %), українці (82,6 %); уродженці селища чи села (58,4 %), які перебувають у шлюбі (53 %) та мають на утриманні одну дитину (47,6 %). У 30,9% на утриманні перебуває дві дитини. Більшість потерпілих працевлаштовані (51 %), однак 49 % безробітні, мають невисокий освітній рівень – 48,9 % мають професійно-технічний рівень освіти, а 32,9 % мають лише повну загальну середню освіту. До професій, які займають потерпілі, належать: підмайстер (14,1 %); слюсар (9,4 %), стропальник (8,7 %), формовщик машинної формовки (10,7%), газорізальник (10,1 %), електромонтер (8,7 %).

Вбачається за доцільне розглянути типи поведінки потерпілих, яка за критерієм відповідності поведінки правилам, визначеним законодавством, може бути поділена на: повністю правомірну, тобто ту, яка відповідає вимогам правил безпеки, коли отримання травми зумовлено лише діями (бездіяльністю) суб'єктів злочину і породженими ними технічними та (або) організаційними негараздами на виробництві; протиправну, яка виражається у порушенні потерпілим правил безпеки: самовільному розширенні ділянки робіт, виході за межі, встановлені нарядом-допуском, не застосуванні засобів індивідуального захисту тощо [10, с. 8].

В інших джерелах її класифікують на: неправомірну, тобто таку, яка може виражатися як у порушенні правил безпеки (проведення ремонтних робіт з устаткуванням без його попереднього вимкнення з мережі), внаслідок недостатньої кваліфікації або у зв'язку з відсутністю відповідних знань, так і при наявності відповідних знань, але нехтуванні останніми (наприклад, у вигляді свідомого виконання робіт на висоті без відповідних засобів індиві-

дуального захисту при фактичному розумінні необхідності їх застосування); правомірну, тобто таку, яка відповідає вимогам як правил безпеки під час виконання робіт із підвищеною небезпекою, так й інших нормативних актів [11, с. 313].

Отже, при вчиненні злочинів у сфері будівництва, пов'язаних з порушеннями вимог законодавчих норм та інших нормативно-правових актів про охорону праці, а також порушення правил безпеки, під час виконання робіт з підвищеною небезпекою потерпілі можуть самі порушити правила безпеки та сприяти вчиненню злочину.

Слідова картина даної категорії кримінальних правопорушень характеризується наявністю ідеальних та матеріальних слідів злочину.

Ідеальні сліди цих злочинів можуть містити зорову, слухову, дотикову інформацію. Інформація може бути очевидною та сприйматись всіма суб'єктами візуально та на слух. Розрізняють також приховану інформацію, яка може бути отримана контрольними органами в ході позапланових перевірок [12, с. 323].

За характером даних інформація може бути пряма та непряма, тобто така, яка потребує проведення додаткових слідчих (розшукових) дій, необхідних для її підтвердження чи спростування.

За змістом інформація про злочин, пов'язаний з порушеннями вимог законодавчих норм та інших нормативно-правових актів про охорону праці, а також порушення правил безпеки, під час виконання робіт з підвищеною небезпекою на будівництві може бути про подію злочину; про винність особи у вчиненні злочину, про форму її вини й мотиви; характер та розміри шкоди; обставини, що виключають злочинність і караність діяння; обставини, що пом'якшують і обтяжують покарання; обставини, які можуть спричинити звільнення від кримінальної відповідальності; обставини, що сприяють вчиненню злочину. Джерелом ідеальних слідів є свідки, потерпілі, підозрювані [13, с. 20].

Для отримання цих слідів проводять допити, одночасні допити раніше вже допитаних

осіб, повторні допити, слідчі експерименти, впізнання та ін.

Якщо мало місце порушення вимог законодавства щодо охорони праці та правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою, не пов'язані зі заподіянням шкоди здоров'ю, загибеллю людей чи іншими тяжкими наслідками, матеріальні сліди злочинів у сфері будівництва будуть відображені в документах.

Матеріальні сліди злочинів, пов'язаних з порушеннями вимог законодавчих норм та інших нормативно-правових актів про охорону праці, а також порушення правил безпеки, під час виконання робіт з підвищеною небезпекою на будівництві можна умовно поділити на *групи*: сліди, вилучені на об'єкті будівництва та на тілі жертви та сліди, відображені в документах.

До *першої групи матеріальних слідів належать*: сліди на трупі; ложе трупа; тілесні пошкодження на тілі жертви; сліди на ґрунті; сліди руйнування чи пошкодження приміщень; документи; запиленість, концентрація отруйних речовин на будівництві; не справний стан механізмів і будівельного обладнання; несправність контрольних і сигнальних пристроїв; оплавлення дротів, відсутність засобів індивідуального захисту тощо.

Матеріальні сліди будуть залежати від характеру виконуваних робіт, від виду будівництва і заподіяної шкоди. Виходячи з цього слідчий повинен визначити які з них мають доказове значення.

Другу групу матеріальних слідів становлять: відомості, відображені в документах, пов'язаних з організацією безпеки виробництва на певному підприємстві, ділянці, під час виконання певного виду робіт.

Документами, які містять сліди злочинів, є: накази про призначення на посаду, накази з питань охорони праці, забезпечення безпеки виробництва, призначення і переміщення працівників, покладання на посадовців обов'язків із забезпечення правил безпеки праці та виробництва; журнали обліку інструктажів із техніки безпеки; наряди-завдання на виконання робіт; графіки й акти профілактичних оглядів і ремонту обладнання; відомості на видачу спецодягу та індивідуальних засобів захисту;

плани профілактичних перевірок і ремонту обладнання; графіки проведення медичних обстежень працівників, протоколи їх переатестації, свідоцтва на право обслуговування машин і механізмів або виконання конкретних видів робіт; проектно-кошторисна документація на об'єкти, що будуються; положення та інструкції з техніки безпеки виробництва; обліково-звітна документація щодо травматизму. Це не є вичерпним переліком документів.

У наведених та інших документах також можуть міститися і сліди приховування злочину, зокрема сліди витирання, дописувань, додруковування, виправлення та інші сліди підробки документів [14, с. 75].

Джерелом інформації про вчинений злочин може бути: посадова особа, відповідальна за дотримання безпеки на будівництві, адміністрація підприємства, яка є забудовником, інші посадові особи (інженер, монтажник), повідомлення від співробітників будівництва, від сторонніх осіб.

Висновки. Криміналістична характеристика злочинів, пов'язаних з порушеннями правил охорони праці та безпеки виробництва під час будівництва є науково-практичною основою для формування окремої методики розслідування даної групи злочинів. Криміналістична характеристика цих злочинів включає такі взаємопов'язані елементи, як: обстановка, спосіб і механізм вчинення злочину, характеристика особи потерпілого, характеристика особи та поведінки злочинця.

Злочини, пов'язані з порушенням будівельних норм і правил будівництва, вчиняються: шляхом дії, тобто умисного недотримання норм законодавства про охорону праці та правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою, та шляхом бездіяльності, що полягає у невчиненні дій, які особа повинна була вчинити згідно із законодавством. Винними у їх вчиненні можуть бути визнані: керівник підприємства, установи, організації; бригадир; майстер; особа, яка пройшла спеціалізоване навчання, та була відповідальною за забезпечення безпеки на будівництві; особа, зобов'язана виконувати вимоги нормативно-правових актів з питань охорони праці; майстер виробничої ділянки; інженер, сторонні

особи у разі, якщо до їхнього відома в установленому законом порядку було доведено правила безпеки на відповідних об'єктах та ін. Щодо особи потерпілого від вчинення зазначених злочинів у сфері будівництва, то ним можуть бути: особи, які постійно перебувають на об'єкті будівництва; які періодично перебувають на об'єкті; особи, які перебувають поза межами будівництва. При вчиненні злочинів у сфері будівництва, пов'язаних з порушеннями вимог законодавчих норм та інших нормативно-правових актів про охорону праці, а також порушення правил безпеки, під час виконання робіт з підвищеною небезпекою потерпілі можуть самі порушити правила безпеки та сприяти вчиненню злочину.

Матеріальні сліди злочинів, пов'язаних з порушеннями вимог законодавчих норм та інших нормативно-правових актів про охорону праці, а також порушення правил безпеки, під час виконання робіт з підвищеною небезпекою на будівництві можна умовно поділити на групи: сліди, вилучені на об'єкті будівництва та на тілі жертви та сліди, відображені в документах.

Література

1. Події, що призвели до смертельного травмування на виробництві у лютому 2017 року / За інформацією Державної служби України з питань праці [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.sop.com.ua/article/223-qqq-17-m3-02-03-2017-pod-shcho-prizveli-do-smertelnogo-travmuвання-na-virobnitstv-u-lyutomu-2017-roku>
2. Бахін В. П. Криминалистика. Проблемы и мнения (1962-2002 гг.) [Текст] / В. П. Бахин. – К., 2002. – 268 с.
3. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д. С. Азаров, В. К. Грищук, А. В. Савченко [та ін.] ; за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. – К. : Юрінком Інтер, 2016. – 1064 с.
4. Гора І. Поняття способів вчинення злочину та його значення в розкритті та розслідуванні / І. Гора. – Закон и жизнь – № 9. – 2012 – С. 35-38.
5. Еникеев М. И. Юридическая психология: Учебник для вузов. / М. И. Еникеев. – М.: Изд. группа НОРМА-ИНФРА, 2001. – 517 с.
6. Захарчук В. М. Особливості кваліфікації самовільного будівництва та самовільно зайнятій земельній ділянці / В. М. Захарчук. – Університетські наукові записки, 2015. – № 1 (53). – с. 181–187.
7. Крайник Г. С. Кримінальна відповідальність за порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою: автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. юрид. Наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Г. С. Крайник. – Харків, 2011. – 20 с.
8. Кубарев І. В. Типові способи злочинного порушення правил безпеки виробництва: аналіз судової практики / Кубарев І. В. // Порівняльно-аналітичне право. – № 6 – 2015. – С. 304–307.
9. Потапова Н. Л. Особенности расследования преступных нарушений правил охраны труда на предприятиях: монография / Н. Л. Потапова, А. К. Мавлюдов. – М. : Издательство «Юрлитинформ», 2010. – 144 с.
10. Шалумов М. С. Программа расследования преступных нарушений правил электробезопасности : метод. пособие / М. С. Шалумов. – М. : НИИ проблем укрепления законности и порядка Генпрокуратуры РФ. – 1997. – С. 8.
11. Спасенко К. О. Особа потерпілого як елемент криміналістичної характеристики злочинних порушень правил безпеки під час виконання робіт із підвищеною небезпекою / К. О. Спасенко // Питання боротьби зі злочинністю 26/13 – С. 306–312.
12. Батюк О. В. Методика розслідування окремих видів злочинів, підслідних органам внутрішніх справ : навч. посіб. / О. В. Батюк, Р. І. Благута, О. М. Гумін, та ін.; Львів. держ. ун-т внутр. справ. – Л. : ЛьвДУВС, 2011. – 323 с.
13. Михайлова Х. М. Основи виявлення та розслідування шахрайства, учиненого групою осіб у сфері інвестування будівництва : автореф. дис.. канд. юрид. наук : 12.00.09 / Х. М. Михайлова. – Одеса, 2009. – 20 с.
14. Домбровский Р. Г. Следы преступления и информация / Р. Г. Домбровский // Правоведение. – 1988. – № 6. – С. 74–77.